

VOORWOORD

1. ERFGOEDDAG 2023 - TOEN DE DIEREN NOG SPRAKEN.....	2
3. DE GEHEIME SCHATKAMER VAN DE ONZE-LIEVE-VROUWKERK VAN LAKEN.....	3
4. LENTE OP DE BEGRAAFPLAATSEN—ART NOUVEAU	10
5. BLOEMLEZING UIT DE PERS.....	11

EPITAAF VZW KRIJGT DE STEUN VAN :

Epitaaf vzw krijgt de steun van:

In deze eerste Tafofiel van 2023 sluiten we een artikelenreeks af omtrent de Onze-Lieve-Vrouwekerk van Laken – de oude én de nieuwe – aan de hand van een neerslag van de tentoongestelde kunstschat van deze kerk die liep in het koor van de huidige kerk van 26 juni tot 11 september 2022. Doorheen 4 nummers – deze mee inbegrepen – nam Frederik Tinck ons mee in de rijke geschiedenis van deze parochiekerk waarvan nog slechts het koor bestaat op het kerkhof van Laken. Ik wil bij deze Frederik bedanken voor zijn engagement inzake opzoekings- en redactiewerk.

Neem eveneens jullie agenda bij de hand want er dienen zich twee interessante activiteiten aan; aftrappen doen we met een beestenboel tijdens de Erfgoeddag die zal doorgaan op zondag 23 april. Naast een thematische rondleiding op het kerkhof van Laken, openen we doordat lopend het atelier voor de welkome passanten en bezoekers. Op 13 en 14 mei zijn we te vinden op de begraafplaats van Brussel te Evere waar de tweede editie van Lente op de Begraafplaats zal doorgaan die volledig in het teken staat van art nouveau – het jaar 2023 staat in Brussel volledig in het teken van art nouveau – een organisatie van de Stad Brussel, met vzw Epitaaf als geprivilegieerde partner. *Bref*, u leest er meer over in deze Tafofiel. Eindigen doen we met een bloemlezing uit de pers – de vertrouwde bijdrage van Pierre Brewée, waarvoor dank.

Ondertussen wordt er achter de schermen hard gewerkt aan het ontsluiten van de woning en het atelier inzake renovatie en restauratie. Met de aanstelling van architecte Veerle Nys kunnen we terugvallen op knowhow, een netwerk van vaklui, expertise en daadkracht in het opmaken, opvolgen en uitvoeren van de nodige restauratiedossiers. We houden jullie hier in de volgende nummers van op de hoogte... Belooft!

Veel leesplezier.

Tom Verhofstadt

1. TOEN DE DIEREN NOG SPRAKEN - ERFGOEDDAG - 23 APRIL 2023

Foto Tom Verhofs tadt

ONZE VOORoudERS MAAKTE ER DE GEWOONTE VAN OM HUN GRAFSTENEN TE VERFRAAIEN MET MOOI UITGEBEITELDE DECORATIES. VAAK KOMEN DAAR DIEREN IN VOOR. DE AFGEBEELDE DIEREN HADDEN MEESTAL OOK EEN DIEPERE SYMBOLISCHE BETEKENIS. DE PLEK WAAR WE BIJ UITSTEK WORDEN GECONFRONTEERD MET DE EINDIGHEID VAN HET LEVEN ZET AAN TOT REFLECTIE OVER HET EEUWIG LEVEN: DE SLANG DIE IN HAAR STAART BIJT - OOK GEKEND ALS 'OUROBOROS' - STAAT VOOR HET EEUWIG LEVEN. DE ZANDLOPER DIE GEVLEUGELD IS MET EEN VLEUGEL VAN EEN DUIF EN VAN EEN VLEERMUIS, DIE SYMBOOL STAAN VOOR DAG EN NACHT, VOOR LEVEN EN DOOD. DEZE DIEREN EN VEEL MEER... ARENDEN, RAMSKOPPEN, UILEN, BIJEN, ENZ. ZIJN MITS WAT ZOEKEN TE VINDEN OP DE GRAFSTENEN. ZE VERTELLEN ONS IETS OVER WIE ER ONDER DE GRAFSTEEN BEGRAVEN LIGT. TIJDENS EEN GEGIDSTE WANDELING GAAN WE SAMEN OP ZOEK NAAR DE 'BEESTEN' OP HET KERKHOF VAN LAKEN

THEMATISCHE RONDLEIDINGEN :

10U30 / 13U30

START AAN DE INGANG VAN HET KERKHOF

HET ATELIER IS DOORLOPEND OPEN VAN 10U T/M 17U

Foto Linda Van Santvoort

2. DE GEHEIME SCHATKAMER VAN DE ONZE-LIEVE-VROUWERK VAN LAKEN

FREDERIK TINCK

Op geheime locaties en in bankkluisen bewaart de kerkfabriek van de Onze-Lieve-Vrouwekerk van Laken een uiterst kostbare collectie religieuze voorwerpen. Slechts heel uitzonderlijk wordt deze kunstschat ontsloten voor het publiek. Vorig jaar, voor de 150ste verjaardag van de wijding van de kerk op 7 augustus 1872, werd hierop een uitzondering gemaakt. Het was dan ondertussen 25 jaar geleden dat een vergelijkbare tentoonstelling was ingericht in 1997. In een tentoonstelling, die liep van 26 juni tot 11 september 2022, bracht de curator, Jean-Michel Van Obbergen, meer dan honderd unieke collectiestukken samen. Deze verzameling werd getoond in de koninklijke kapel van de Onze-Lieve-Vrouwekerk. Deze lichtrijke achthoekige ruimte bevindt zich boven de koninklijke crypte en is toegankelijk via een dubbel trappenstelsel achter het koor. In tegenstelling tot de expositie in 1997 is er geen catalogus uitgegeven. Voor de bezoeker was er aan de ingang een tweetalige en genummerde objectenlijst beschikbaar met een summiere beschrijving.

Dit merkwaardig stukje erfgoed bestaat uit liturgische voorwerpen waarvan de oudste teruggaan tot in de zeventiende eeuw. Ze hebben niet alleen de tand des tijds doorstaan, maar ook de beeldenstorm, het antiklerikaal programma van Napoleon en de liturgische vernieuwingen van de jaren zestig van de vorige eeuw. Het was een tentoonstelling die religie, beeldende en toegepaste kunsten verenigde. Diverse sculpturen, liturgisch vaatwerk met kelken, monstransen, wierookvaten en cibories, stonden opgesteld naast kandelaars, kruisbeelden, reliekhouders, kronen en paramenten, zoals kazuifels, dalmatieken en koorkapen.¹

De tentoonstelling bevatte tevens een aantal gravures, boeken, foto's en postkaarten. De meeste dateren uit de zeventiende eeuw, andere uit de negentiende. Dit bronnenmateriaal is van onschatbare waarde voor het (kunst)historisch onderzoek

naar de geschiedenis van de gemeente Laken, de voormalige parochiekerk van Onze-Lieve-Vrouw en het kerkhof. Teksten, prenten en fotografische reproducties laten een gedocumenteerd relaas toe van de Lakense (religieuze) geschiedenis, zijn feiten, legenden en mirakels. Hierin is de periode van het Spaans regentschap onder het echtpaar Isabella van Spanje en Ferdinand van Oostenrijk belangrijk. Immers, vanaf 1598 tot aan haar dood in 1633 zal de godvruchtige Infante de Spaanse reformatistische politiek in de (Zuidelijke) Nederlanden ten volle ondersteunen. De kerk van Laken en het miraculeus Mariabeeldje zullen haar speciale aandacht opeisen, waarbij geld noch middelen worden gespaard. Van cruciaal belang zijn de bewaarde uitgaven van Quentin Hennin uit 1695 en van pastoor Laurentius van Beneden uit 1624, waarvan een Spaanse versie uit 1635 werd tentoongesteld.

Afb. 1 Quentin Hennin, *L'histoire et l'origine de l'église de Notre-Dame de Lacq*, 1695, 10 x 16 cm (foto: auteur)

De publicaties, foto's en postkaarten uit de negentiende eeuw documenteren dan weer de bouw en de wijding van de 'nieuwe' Onze-Lieve-Vrouwekerk naar ontwerp van architect Joseph Poelaert.²

In dit gedeelte van de tentoonstelling met publica-

ties waren een reeks tekeningen op zijn minst merkwaardig te noemen. Het verhaal neemt zijn aanvang met een pauselijke brief uit 1933 waarin de kerkleider de toestemming geeft tot de kroning van Onze-Lieve-Vrouw van Laken in 1935.³ 'Onder de bescherming van de spraakmakende kardinaal Van Roey (1874-1961) en van het koningspaar Leopold III en Astrid, en onder het ere-voorzitterschap van deken J. Cooreman en met de steun van de Kerkfabriek van Onze-Lieve-Vrouw van Laken,' zoals het dan officieel heet, worden verschillende festiviteiten georganiseerd. Een ervan is een groots opgezette stoet waaraan afvaardigingen van christelijke scholen, verenigingen en parochies van Laken en van de omliggende gemeenten deelnemen. De tentoonstelling toonde in achttien originele tekeningen van de Antwerpse schilder Jacob Jacobs (1812-1879) de volledige processie. De voorstellingen zijn opgebouwd rond het thema van de Geestelijke Roos (la Rose Mystique). Deze tekeningen werden, ter gelegenheid van de viering, opgenomen in de uitgave 'Kroning van O.L.V. van Laken, Stoet van de Geestelijke Roos: 8-15 september 1935'.⁴

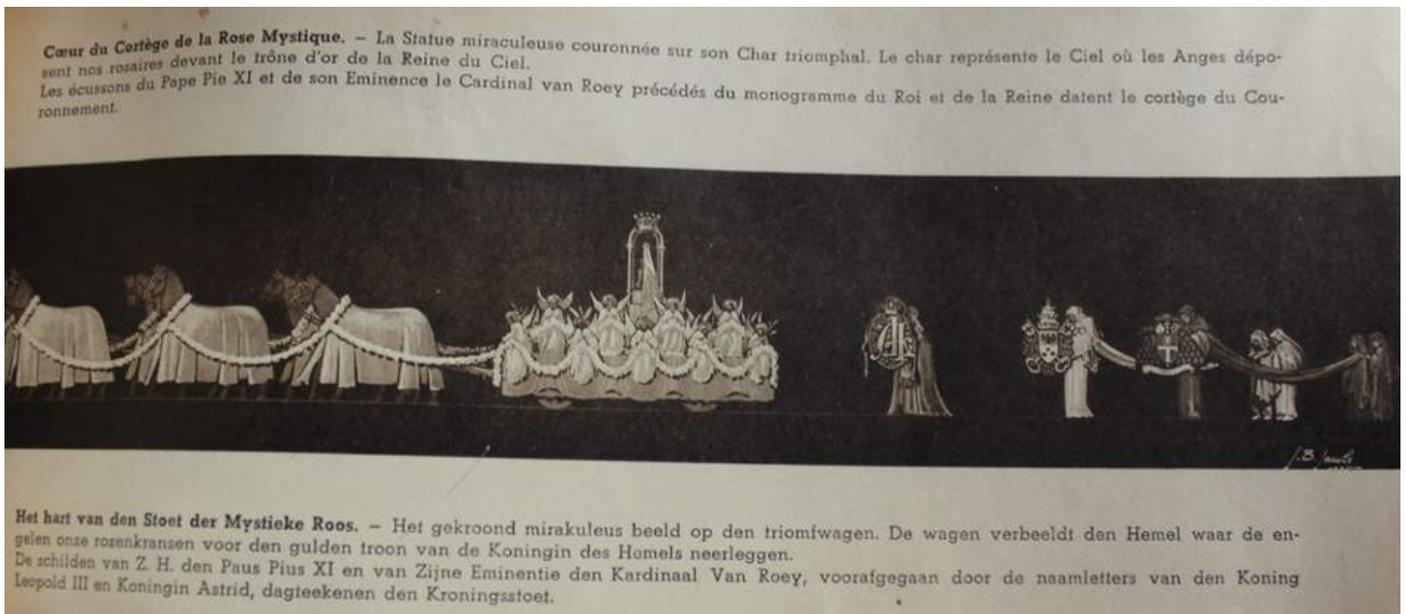
De verering voor Maria, in associatie met een roos, gaat reeds terug tot in de Middeleeuwen. In 1242, bijvoorbeeld, laat de weduwe van de grootbaljuw van Vlaanderen, Arnulf IV van Oudenaarde (ca. 1180-1242), conform zijn wilsbeschikking, de liefdadigheidsinstelling Gasthuis Notre-Dame à la Rose in Lessines oprichten (Gasthuis Onze-Lieve-

Vrouw met de Roos in Lessen).⁵ Vermoedelijk ontstaan in de loop van de vijftiende eeuw bij het heiligdom van Loreto, wordt aan het einde van de Rozenkrans de Maagd Maria aanroepen met al haar officiële titels. Deze Litanie van Loreto (Litania Lauretana of Litanie van de Heilige Maagd Maria) is later meermaals uitgebreid en is als mariale verering nog tot op vandaag populair in christelijke middens. Voor de laatmiddeleeuwse gelovige was het verdriet van Maria, als moeder van Jesus, een geliefkoosd thema. Het lijden van haar zoon, de Zeven Smarten van Maria, wordt gesymboliseerd door de doornen van de rozenstruik.⁶

De processie van 1935, in aanloop naar de eigenlijke kroning door kardinaal Van Roey op 17 mei 1936, is in haar voorstellingen opgebouwd rond de symboliek van de roos. Deze Geestelijke of Mystieke Roos is als mooiste bloem de personificatie van Maria. De doornen van de rozenstruik verwijzen naar de zeven smarten, waarvan de processievoorstellungen worden afgewisseld met de verheerlijking van de Madonna met elf van haar titels uit de Litanie van Loreto, gesymboliseerd door de blaadjes van de roos en die van de rozenstruik. (afb.2)

Afb. 2. Couronnement de N.D. de Laeken, Cortège de la Rose Mystique (Brussel: Imp. D'Hondt & De Grave, 1935).

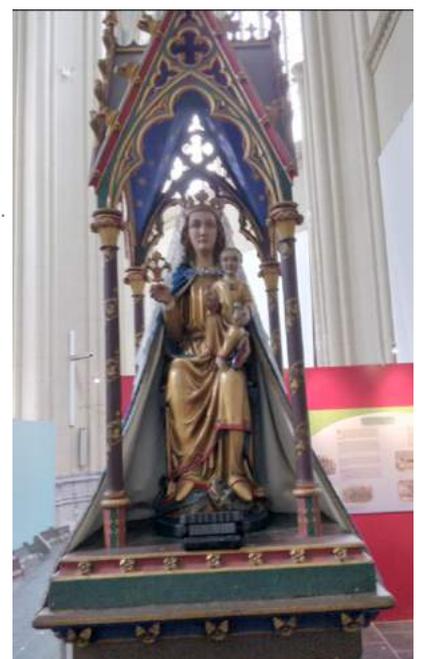

Afb. 3. Couronnement de N.D. de Laeken, Cortège de la Rose Mystique (Brussel: Imp. D'Hondt & De Grave, 1935), 9.

In het vierde bloemblad wordt de kanten rozenluiser van Maria gedragen door figuranten gekleed als engelen. Deze sluiser in Lierse kant was te zien op de tentoonstelling. De stoet wordt afgesloten met het gekroond miraculeus Lakens Mariabeeld zittend op haar troon. De triomfwagen, getrokken door zes paarden, stelt de hemel voor met engelen die rozenkransen neerleggen. De zijkanten zijn versierd met de wapenschilden van Leopold III en Astrid, van Paus Pius XI en kardinaal Van Roey.⁷

Voor de viering in 1935 is een eiken en gepolychromeerde replica van het Mariabeeld gebruikt. In 1906 ontwerpt de Schaarbeekse beeldhouwer Charles Albert Temperman (1870-1920), gespecialiseerd in kerkmeubilair en religieuze sculpturen, een herneming van het origineel Mariabeeld, op weliswaar een groter formaat, maar met respect voor de verhoudingen. Maria zit op haar troon onder een baldakijn in de vorm van een gotische kapel. Het beeld verraste de bezoeker bij de ingang van de tentoonstelling. Een tweede replica, eveneens afkomstig uit de Lakense kerk, wordt bewaard in de Sint-Carolus-Borromeuskerk van de parochie Karreveld in Sint-Jans-Molenbeek. De beeldsnijder is onbekend, maar het beeld is tevens uitgevoerd in gepolychromeerde eik.⁹

Afb. 4. Charles Temperman, *Facsimilé de la statue de Notre-Dame de Laeken*, 1906, gepolychromeerde eik, h 107 cm (foto: auteur).

Afb. 5. Anoniem, Replica van het Mariabeeldje van Laeken in Sint-Jans-Molenbeek, n.d., gepolychromeerde eik, h ca. 50 cm (foto: auteur)

Het Romaans dertiende-eeuws beeldje maakt nog steeds deel uit van de kunstschat van de Onze-Lieve-Vrouwekerk. Het is opgesteld links van het hoofdaltaar. Het is echter, door de eeuwen heen, in gewijzigde vorm bewaard gebleven. Ter gelegenheid van de viering in 1935 ontwerpt Jacobs een baldakijn dat de Sedes Sapientiae de nodige luister moet geven. Een grote kroon, versierd met sterren vormt de koepel. Ze wordt gedragen door Eva, Ruth, Esther en Judith uit het Oude Testament. De vier vrouwen zijn reeds populair in de vroege middeleeuwen als prefiguraties in typologische voorstellingen. In de blokdrukken van de vijftiende-eeuwse *Biblia Pauperum* (de 'armenbijbel') en het *Speculum Humanae Salvationis* ('spiegel van het menselijk heil') zijn Judith en Esther voorafbeeldingen van de overwinning van Maria op de duivel en de kroning van Maria. Het is Maria die door de geboorte van Jezus een einde maakt aan de zondeval veroorzaakt door de slang die Eva in het Aards Paradijs verleidt door een leugen. Zoals hier, wordt Maria vaak voorgesteld die de slang vertrappelt, als teken van overwinning op het kwaad. Deze iconografie is grotendeels ontleent aan een citaat van de evangelist Johannes: Er verscheen een groot teken aan de hemel: een vrouw, bekleed met de zon, de maan onder haar voeten (Openbaring 12:1). Maria houdt een scepter vast als teken van waardigheid. De maansikkel, omringd door sterren, is hernomen in de sokkel. Het is een complexe en gelaagde voorstelling die veelal verwijst naar Maria's kuisheid. Ontwerptekeningen van de kapitelen van de vier zuilen zijn bewaard en stellen elk een symbolische boom voor: de cipres, de ceder, de kaneelboom en de mirteboom. Vooral de (Libanon) cipres komt veelvuldig voor in het Oude Testament en staat voor kracht, vruchtbaarheid en onsterfelijkheid – kwaliteiten toebedeeld aan Maria. In het vooruitzicht van de kroning in 1936 wordt het beeldje onder het baldakijn geplaatst en wellicht dan (opnieuw) verguld en gepolychromeerd. Materiaal-technisch onderzoek is aan de orde om meer duidelijkheid te brengen aangaande eventueel eerder aangebrachte onderliggende polychromielagen en andere mogelijke toevoegingen aan het eikenhouten middeleeuws beeldje.⁹

Afb. 6. Anoniem, Het miraculeus Mariabeeldje, 13de eeuw, met baldakijn, 1934-35, beeld in gepolychromeerde eik (foto: Jean Royen).

Het Spaans regentenvaar, Isabella en Ferdinand, profileren zich in de Nederlanden als hevige tegenstanders van de reformatorische bewegingen in de zeventiende eeuw. Het is vooral Isabella die noch geld of middelen spaart om de contrareformatie te propageren. Talrijke schenkingen vallen te beurt aan kerken, abdijen, religieuze verenigingen en instellingen. Zo schenkt ze een schat aan goud en juwelen bij de inwijding in 1627 van de Onze-Lieve-Vrouwekerk van Scherpenheuvel. Deze basiliek, naar ontwerp van Wenceslas Cobergher is in haar opdracht gebouwd. Haar uitgesproken devotie voor het Mariabeeldje van de Onze-Lieve-Vrouwekerk van Laken neemt buitengewone proporties aan. Ter gelegenheid van de iconische processie in 1622 schenkt de Infante een met diamanten en met edelstenen bezette kroon aan de parochiekerk. Het is wellicht een van de kronen uit de tentoongestelde kerkschat. Beide zeventiende-eeuwse getoonde kronen zijn kostbare juwelen uit verguld (sterling) zilver en bezet met (half)

edelstenen. Eveneens bewaard is een kleinere kroon, op maat van het kindje Jezus, in gedreven (sterling) zilver, naast een in verguld zilveren en gegraveerde scepter voor Maria. Deze kunstschatten zijn, op vraag van Isabella, vervaardigd voor een van de vele processies waarin het beeldje is megedragen. Meerdere malen is het in veiligheid gebracht voor de godsdienststroebelen eind zestiende-begin zeventiende eeuw. Het Groot Begijnhof aan de Lakense Poort diende meestal als veilige haven. Telkens werd het in stoet teruggebracht naar Laken onder grote belangstelling. Dé aangewezen gelegenheid om het te overladen met kostbare juwelen in goud en edelstenen.¹⁰ (afb. 7 en 8)

Afb. 7. Anoniem, (l) Kroon van de het kindje Jezus, XVIIe E, verguld zilver, h 10 cm en (r) de Kroon van Onze-Lieve-Vrouw van Laken, XVIIe E, verguld zilver, h 12 cm (foto: auteur)

Afb. 8. Anoniem, Scepter van Onze-Lieve-Vrouw van Laken, XVIIe E, verguld zilver, h 35 cm (foto: auteur)

Staatjes van edelsmeedkunst op zijn best zijn een aantal tentoongestelde reliekhouders uit de zeventiende eeuw. Hier is de blikvanger het reliekschrijn met de gouden draad van Onze-Lieve-Vrouw van Laken. De katoenen of in lijnwaad vervaardigde draad is gewikkeld rond een bobijntje en is gevat in een langwerpige houder. Met deze draad zou Maria, vergezeld van Sint-Catharina en Sint-Barbara, het grondplan voor de bouw van de middeleeuwse parochiekerk hebben aangegeven. De in (sterling) zilver vergulde houder is versierd met gedreven engeltjes en acanthusbladeren. Ontelbare keren verliet Isabella haar vertrekken in het Koudenbergpaleis om het Lakense kerkje te bezoeken. Ze hoopte op een troonopvolger die dan, volgens de Akte van Afstand, zou regeren over de onafhankelijke regio van de Nederlanden. Ondanks de vermeende miraculeuze eigenschappen van de draad die een zwangerschap garandeerde, bleef de Infante kinderloos.

Afb. 9. Anoniem, Reliekhouders van de miraculeuze draad van Onze-Lieve-Vrouw van Laken, XVIIe E, verguld (sterling) zilver. 22 x 56 cm (foto: auteur)

Afb. 10. (l) Anoniem, Reliekhouders van de heilige Barbara, XVIIe E, gedreven zilver, 20 cm en (r) Anoniem, Reliekhouders van de heilige Anna, XVIIe E (of XVIIIe E), gedreven zilver, 14 cm (foto: auteur)

In 1601 had Isabella het gehavende Middeleeuws kerkje grondig laten restaureren. Hetzelfde jaar werden de altaren van de heiligen Anna, Nikolaas, Guido en Barbara ingewijd. De getoonde reliekschrijnen van de populaire heiligen, Sint-Barbara en Sint-Anna, hebben wellicht gezorgd voor de nodige aantrekkingskracht voor pelgrims en devote katholieken. Ze zijn beiden uitgevoerd in gedreven zilver. Het reliek van Sint-Barbara is het been van een arm. Het is gevat in een langwerpig schrijn en versierd met een toren, een palm en een zwaard. Het schrijn van Sint-Anna heeft de vorm van een stralende zon.¹¹

Na het Concilie van Trente, dat zijn laatste zitting afsloot in 1563, staat de beeldcultuur in reformato-
rische middens diametraal tegenover de calvinistische visie. Een gepolychromeerde houten sculptuur uit de zeventiende eeuw sloot als het ware de tentoonstelling af. Het stelt de heilige Anna voor, haar dochter Maria en het kindje Jezus. De beeldengroep is bekend als een Sint-Anna-ten-Drieën. Het verwijst naar de Onbevleete Ontvangenis van Maria die niet bevlekt is met de erfzonde. Anna staat voor de voorbeeldige moeder en grootmoeder. Een voorstelling die in brede lagen van de bevolking herkenbaar was en dichtbij het leven van elke dag stond. Het is een van de meeste geliefde iconografieën in de late middeleeuwen. De vormtaal van het beeld heeft een gotische signa-

tuur, in tegenstelling tot de gebruikelijke flamboyante en dramatische vormgeving van de contrareformatie. De sculptuur sierde het altaar van Sint-Anna in de voormalige parochiekerk van Laken. Het is echter niet ondenkbaar dat het bij wijlen, of permanent, in de Sint-Annakapel heeft gestaan aan het begin van de gelijknamige dreef.¹²

Afb. 11. Anoniem, Beeld van Sint-Anna-ten-Drieën, XVIIe E, gepolychromeerd hout, h 81 cm (foto: auteur)

NOTEN

1. "Onze-Lieve-Vrouwekerk van Laken", Inventaris van het Bouwkundig Erfgoed (Brussels Hoofdstedelijk Gewest); Herman Cosyns, Van de ene kerk naar de andere - D'une église à l'autre 1872-1997 (Laken: dekenij van Laken, 1997). Dit is de catalogus naar aanleiding van de tentoonstelling in 1997. De titel refereert naar de vervanging van de voormalige parochiekerk door de huidige; Objectenlijst tentoonstelling Onze-Lieve-Vrouwekerk van Laken – Eglise Notre-Dame 1872-2022 (Laken: dekenij van Laken, 2022). De tentoonstelling liep van 26 juni tot 11 september 2022 – met dank aan Jean-Michel Van Obbergen, curator van de tentoonstelling, voor de duiding van de collectiestukken

2. Frederik Tinck, "Het vorstelijk verleden van de voormalige parochiekerk Onze-Lieve-Vrouw van Laken," Tafofiel, nr. 55 (2022): 5-26; Objectenlijst 2022, cat.nrs. VII.1-VII.28.

3. Cosyns, 1997, Cat.nr. VIII.3. Deze pauselijke brief is niet getoond op de tentoonstelling van 2022, maar maakte wel deel uit van de collectie in 1997.

4. Jacob Jacobs, Stoet der Mystieke Roos, 1935, gouache op papier, 27,5 cm x 50,5-94,5. Cat.nrs IV.1 t/m 18; Couronnement de N.D. de Laeken, Cortège de la Rose Mystique (Brussel: Imp. D'Hondt & De Grave, 1935). Naast Laken zijn er in de processie afvaardigingen uit Groot-Bijgaarden, Schaarbeek, Wemmel, Sint-Joost-ten-Node en Sint-Martens-Bodegem.

5. "Gasthuis Onze-Lieve-Vrouw met de Roos," <http://www.notredamealarose.be>.

6. Jan Van Laarhoven, De beeldtaal van de Christelijke Kunst (Nijmegen/Amsterdam: Uitgeverij SUN, 1992), 207, 258; Het Dillingen-manuscript Letania Loretana. Ordnung der Letaney von unser lieben Frawen wie sie zu Loreto alle Samstag gehalten uit de vijftiende eeuw, is de oudst bekende tekst met aanroepingen aan Maria (genoemd naar de Duitse stad Dillingen; Paus Franciscus voegde in 2020 nog drie nieuwe titels toe aan de lijst.

7. Sluier van Onze-Lieve-Vrouw van Laken, 1935, mechanische kant op neteldoek, 64 x 85 cm. Cat.nr. II.16.

8. Charles Temperman, Facsimilé de la statue de Notre-Dame de Laeken, 1906, gepolychromeerde eik, h 107 cm. Cat.nr. V.5; "Louis Bertrandlaan 19 Schaarbeek", Inventaris van het Bouwkundig Erfgoed (Brussels Hoofdstedelijk Gewest); De replica in Sint-Jans-Molenbeek zou zijn meegebracht door de onderpastoor van Laken bij zijn aanstelling in Karreveld – met dank voor de duiding door de parochiepriester; Paul Piron, De Belgische beeldende kunstenaars van de 19de en de 21ste eeuw, L-Z (Brussel, Ludion, 2016), 2236;

9. Cosyns, 1997, Jacob Jacobs, Tekeningen van de kapitelen van de troon van Onze-Lieve-Vrouw van Laken, 1935, potlood op blauw papier, wit gehoogd, 25 x 13 cm, Cat.nr. IV. 22. Deze tekeningen zijn niet getoond op de tentoonstelling van 2022, maar maakten wel deel uit van de collectie in 1997; Tinck, "Het vorstelijk verleden," 7, afb. 3; Van Laarhoven, De beeld-

taal, 124-125, 317-325; Tjerk Miedema, Bomen en toegepast hout in de Bijbel (Rijswijk, 1986).

10. Anoniem, Kronen van de Onze-Lieve-Vrouw van Laken, XVIIe E, verguld zilver, h 18 en 12 cm. Cat.nrs. I. 24 en 25 cm; Anoniem, Kroon van Jezus, XVIIe E, verguld zilver, h 10 cm. Cat.nr. I.26; Anoniem, Scepter van Maria, XVIIe E, verguld zilver, h 35 cm. Cat.nr. I.23; Tinck, "Het vorstelijk verleden," 7, 10-12.

11. Anoniem, Reliekhouders van de miraculeuze draad van Onze-Lieve-Vrouw van Laken, XVIIe E, verguld (sterling) zilver. 22 x 56 cm., Cat.nr. I.18; Anoniem, Reliekhouders van de heilige Barbara, XVIIe E, gedreven zilver, 20 cm. Cat.nr. I.19; Anoniem, Reliekhouders van de heilige Anna, XVIIe of XVIIIe E, gedreven zilver, 14 cm. Cat.nr. I.21; Tinck, "Het vorstelijk verleden," 7, 10-12.

12. Anoniem, Beeld van Sint-Anna-ten-Drieën, XVIIe of XVIIIe E, gepolychromeerd hout, h 81-83 cm. Cat. V.1; ; Tinck, "Het vorstelijk verleden," 18; ; Van Laarhoven, De beeldtaal, 211.

3. LENTE OP DE BEGRAAFPLAATSEN—PRINTEMPS DES CIMETIÈRES

13 & 14 MEI 2023

BEGRAAFPLAATS BRUSSEL (EVERE)

NA HET SUCCES VAN DE EERSTE EDITIE VORIG JAAR OP HET LAKENSE KERKHOF HEEFT STAD BRUSSEL AL SNEL BESLIST DIT JAAR EEN TWEDE EDITIE TE ORGANISEREN. DE EDITIE VAN 2023 STAAT – ZOALS OVERAL IN BRUSSEL - IN HET TEKEN VAN ART NOUVEAU EN ZAL DOORGAAN OP ZATERDAG 13 EN ZONDAG 14 MEI 2023.

STAD BRUSSEL HEEFT BEROEP GEDAAN OP VZW EPITAAF ALS VOLWAARDIGE PARTNER, M.A.W. ONZE VERENIGING VERZORGT DE INHOUD, ZAL ALLE RONDLEIDINGEN OP ZICH NEMEN (NEDERLANDS, FRANS EN ENGELS) EN HEEFT SPECIAAL VOOR DE GELEGENHEID EEN BROCHURE SAMENGESTELD MET TWEE UITGESTIPPELDE WANDELINGEN EN ALLERLEI WEETJES... DAT IS NIET VERWONDERLIJK. WIJ HEBBEN DOORHEEN DE JAREN HEEL WAT EXPERTISE OPGEBOUWD INZAKE ART NOUVEAU. IN 2005 WERD EEN PERIODIEK SAMENGESTELD WAARIN VOOR HET EERST WERD STIL GESTAAN BIJ ART NOUVEAU IN DE FUNERAIRE KUNST, EN WE TELLEN BINNEN ONZE COLLECTIE GIPSEN EEN AANTAL ZEER OPMERKELIJKE EXEMPLAREN IN ART NOUVEAU.

ART NOUVEAU BLIJFT ONS BEROEREN EN INTRIGEREN, ZODOENDE ONZE EXCLUSIEVE DEELNAME BIJ DEZE TWEDE EDITIE.

VAN ZODRA DE MEDIA (WEBSITE, AFFICHES, FOLDER) KLAAR ZIJN HOUDEN WE JULIE OP DE HOOGTE VIA ONZE SOCIALE NETWERKEN EN NIEUWSBRIEF, WANT INSCHRIJVEN IS VERPLICHT EN DIENT SNEL TE GEBEUREN, DE PLAATSEN ZIJN IMMERS BEPERKT.

Ontwerp voor het grafteken van de familie Lombaers naar een ontwerp van Pierre Dupont & Fils uit 1903, Stad Brussel, dossier 2235.

Grafkelder Nederlandse royals breidt uit: rustplaats van onder andere Willem van Oranje krijgt plaats voor 24 doodskisten en 11 urnen

Vrt website, 13 december 2022

Sinds de dood van Willem Van Oranje in 1584 is de grafkelder van de Nederlandse koninklijke familie in de Nieuwe Kerk in Delft de laatste rustplaats van bijna alle leden van het Huis van Oranje-Nassau en hun echtgenoten. De grafkelder is uitgebreid en biedt nu plaats aan 24 doodskisten. Voor het eerst staat er ook een urnenkast uit eikenhout die plaats biedt aan 11 urnen. Prinses Christina is tot nu toe het enige koninklijke familielid dat met de traditie brak en zich liet cremen in 2019. Strak beton afgewerkt met wit leemstuc, subtiele verlichting en banken met koningsblauwe kussens maken dat de nieuwe grafkelder van de Oranjes modern oogt.

Dit is al de derde uitbreiding van de koninklijke grafkelder uit de zestiende eeuw. Dat de laatste rustplaats van de Oranjes zich in Delft bevindt berust op een toeval. 'Vader des Vaderlands' Willem van Oranje had in zijn testament aangegeven dat hij begraven zou worden in het familiegraf in Breda, dicht bij zijn eerste vrouw Anna van Buren. Toen de prins in 1584 vermoord werd tijdens zijn verblijf in Delft was Breda echter nog bezet door de Spanjaarden. Op aandringen van zijn toenmalige vrouw Louise de Coligny kwam er voor 'Willem de Zwijger' een permanent graf in de Nieuwe Kerk in Delft. Bijna alle leden van de familie Oranje-Nassau liggen er begraven. Willems zonen Maurits en Frederik Hendrik en hun vrouwen en kinderen werden bij Willem begraven. In 1822 werd het oudste deel uitgebreid tot de meest recente bijzettingen van prins Claus in 2002 en prins Bernhard en prinses Juliana in 2004. Prins Friso, de broer van de huidige koning Willem-Alexander, die in 2013 overleed na een ski-ongeluk, is een van de weinige uitzonderingen. Hij ligt begraven op de begraafplaats in Laage Vuursche, vlak achter het kasteel Drakensteyn waar moeder prinses Beatrix woont. In de tweede grafkelder, waar prins Claus ligt, is nog maar een plek over. Het was dus hoogtijd voor de derde uitbreiding, waarmee de familie lan-

ger dan een eeuw verder zal kunnen.

Tijdens eerdere opgravingen van de kelder botste het archeologisch onderzoeksteam op grafkuilen met soms wel tot 23 opeengestapelde grafkisten in. Onverwachts moesten er dus 581 graven geruimd worden. De skeletten zijn voornamelijk van Delftenaren. Tot de 19e eeuw werden burgers begraven in de Nieuwe Kerk: hoe rijker je was, hoe dicht bij het praalgraf van Willem van Oranje je begraven werd. De huidige inwoners van Delft zijn natuurlijk geïnteresseerd in hun voorouders, dus worden de skeletten opgeslagen voor DNA- en isotopenonderzoek. Mede daardoor zijn de kosten voor het archeologisch onderzoek en de uitbreiding van de kelder opgelopen. Het 'Rijk', de Nederlandse overheid, betaalde 4,1 miljoen euro en het Koninklijk Huis droeg zelf 0,4 miljoen euro bij.

Israël opent 2.000 jaar oude begraafplaats die nooit eerder werd getoond

Het Laatste Nieuws, 20 december 2022

De Israëlsche autoriteiten hebben "een van de meest indrukwekkende grafgrotten" onthuld die ooit in het land zijn ontdekt. De grafgrot is ongeveer 2.000 jaar oud en wordt aangeduid als "de Tombe van Salomé", volgens bepaalde stromingen van het christendom één van de vroedvrouwen die aanwezig was bij de geboorte van Jezus. De site werd 40 jaar geleden ontdekt in het bos van Lachish, gelegen tussen Jeruzalem en de Gazastrook. Sindsdien konden archeologen een groot deel van de site blootleggen.

Op de site werden dozen met botten gevonden en verschillende kamers en nissen die in de steen zijn uitgehouwen. Volgens de Israël Antiquities Authority (IAA) is het één van de meest indrukwekkende en uitgebreide grotten die in Israël is ontdekt. Ze werd voor het eerst gebruikt voor joodse begrafenisrituelen en behoorde toe aan een rijke joodse familie die veel moeite heeft gestoken in de voorbereiding van de grot.

Uit heel wat gravingen en kruisen die in de grot werden gevonden blijkt dat de grot later een kapel werd die gewijd was aan Salomé. Bij de uitgraving van het voorplein, dat 350 vierkante meter beslaat, zijn kraampjes van winkels opgegraven waarin volgens archeologen lampen van klei werden verkocht. "We hebben honderden complete lampen teruggevonden, ook meerdere die gebroken zijn, en die dateren uit de 8ste of 9de eeuw na Christus", laat het IAA weten. "Die lampen dienden wellicht om de grot te verlichten maar werden ook gebruikt bij religieuze ceremonieën, op dezelfde manier waarop we vandaag kaarsen gebruiken aan graven of in kerken."

Grootste islamitische begraafplaats van Nederland gaat open

NOS, 9 januari 2023

Nederland kreeg er onlangs ruim 16.000 begraafplekken bij die geschikt zijn voor moslims: in Arnhem ging de grootste islamitische begraafplaats van het land open. Die biedt een uitkomst voor het toenemende aantal moslims dat wel volgens de islamitische voorschriften begraven wil worden, maar daarvoor niet wil worden gerepatriëerd naar het land van herkomst van de familie. "Dan gaat het vooral om de jonge generatie moslims", zegt Saïd Bouharrou, initiatiefnemer van de begraafplaats in Arnhem. "Toen de coronapandemie uitbrak en repatriëring niet meer mogelijk was, is de bewustwording groter geworden onder moslims: mensen beseften opeens dat ze liever in Nederland begraven wilden worden." Toch was er niet veel plek om dat voor elkaar te krijgen. De afgelopen jaren werd het aanbod uitgebreid met twee islamitische begraafplaatsen en een paar begraafplaatsen met een islamitisch deel. De islamitische begraafplaats in Almere, die in 2007 werd geopend, is nu nagenoeg vol, op de begraafplaats in Zuidlaren is er nog plek voor zo'n 200 moslims. Lang gaat het niet duren voor ook deze begraafplaats vol ligt, sinds de opening in het begin van de coronapandemie zijn er al 1300 mensen begraven. Nu komt Arnhem er dus bij.

Bouharrou laat zien hoe een islamitische begraafplaats eruit ziet: het geringe aanbod aan islamitische begraafplekken heeft te maken met de voorschriften die in de

Koran staan beschreven. De eeuwigdurende grafurust is daar een voorbeeld van. Die houdt in dat een graf nooit en te nimmer mag worden geruimd. "In Nederland is het erg moeilijk om juridisch te zorgen dat iemand oneindig op een plek kan rusten", aldus Bouharrou. "Wij hebben een stichting opgericht die wordt beheerd door de nabestaanden van de mensen die begraven liggen. Daarnaast is de begraafplaats aangemerkt als beschermd natuurgebied en betaal je een eenmalig bedrag waar alle onderhoudskosten voor de toekomst in zitten. Zo kunnen we oneindige grafurust aanbieden. "Er zijn meer voorschriften die horen bij een islamitische begrafenis. Zo moet een lichaam binnen 24 uur onder de grond liggen, niet in een kist, maar in een lijkwade. Daarbij moet een lichaam op de rechterzij rusten en gericht zijn naar Mekka. Ook is het van belang dat onbekenden niet boven elkaar worden begraven en dat het graf weinig versiersels kent. "We hebben drie jaar lang keihard gewerkt om dit voor elkaar te krijgen, maar het was het waard", zucht initiatiefnemer Bouharrou. Ook Muhsin Köktas, voorzitter van het Contactorgaan Moslims en Overheid dat tal van moskeeën vertegenwoordigt, ziet de nieuwe islamitische begraafplaats wel zitten. "Het is een heel positieve ontwikkeling voor de moslimgemeenschap. We zijn vier generaties verder in Nederland en je ziet dat moslims steeds vaker hier begraven willen worden. Dat kan nu ook. Dat is een goed teken, want wanneer je ergens begraven kan worden, is het pas echt jouw land.

De Arnhemse begraafplaats zorgt er met haar 16.000 plekken voor dat er de volgende jaren genoeg plek is voor moslims om begraven te worden in Nederland. "Maar er moeten meer islamitische begraafplaatsen bij komen", stelt Bouharrou. "We hebben al een tweede locatie op het oog. Uiteindelijk hopen we zo'n vier regionale begraafplaatsen te kunnen realiseren. "Niet alleen Bouharrou is daarmee bezig, ook anderen zetten zich in voor islamitische begraafplaatsen. Zo zijn er plannen om in Rotterdam, Utrecht en Tiel zo'n begraafplaats op te richten.

Ruim 1000 onbekende grafheuvels op Veluwe en Utrechtse Heuvelrug ontdekt

Reformatie Dagblad, 24 januari 2023

Met hulp van burgeronderzoekers zijn de afgelopen jaren op de Veluwe en de Utrechtse Heuvelrug meer dan 1000 onbekende grafheuvels ontdekt. Het aantal bekende grafheuvels in het gebied is daarmee verdubbeld.

Thuis vanaf de bank op hoogtekarten via internet meesporen naar archeologische resten op de Veluwe en de Utrechtse Heuvelrug. Ruim 6500 personen deden dat in het eerste grootschalige burgerwetenschapsproject in de Nederlandse archeologie: Erfgoed Gezocht.

De burgeronderzoekers markeerden duizenden potentiële archeologische objecten, zoals grafheuvels (uit de periode van circa 2800 tot 500 voor Christus), raatakkers (prehistorische akkercomplexen uit de periode van 1100 tot 200 voor Christus), houtskoolmeilers (plekken waar hout werd verbrand tot houtskool) en karrensporen.

Vrijwilligers, archeologen en studenten archeologie van de Universiteit Leiden controleerden de gevonden resten in het veld voor een steekproef. Verspreid over de Veluwe en de Utrechtse Heuvelrug werden ruim 300 heuvels gecontroleerd met grondboringen. Van deze plekken bleken er 80 echte, nog onontdekte grafheuvels te zijn.

Aan de hand van de gegevens van de steekproef is vervolgens een inschatting gemaakt van het aantal resten in gebieden die nog niet in het veld gecontroleerd konden worden. “Van ruim 1250 plekken is de kans heel groot dat ze daadwerkelijk prehistorische grafheuvels zijn”, zegt Eva Kaptijn, archeoloog bij Erfgoed Gelderland. “Dit betekent dat het aantal bekende grafheuvels op de Veluwe en de Utrechtse Heuvelrug door dit onderzoek van burgerwetenschappers verdubbeld is. Daarnaast is 36 vierkante kilometer aan prehistorische akkers gevonden, zijn circa 900 houtskoolmeilers aangeduid en zijn talloze voorbeelden van oude karrensporen gevonden.”

Zonder de inzet van de vrijwilligers was dit onderzoek volgens Kaptijn niet mogelijk geweest. “En zonder hulp van de burgerwetenschappers hadden wij archeologen misschien wel tien jaar nodig gehad om tot hetzelfde resultaat te komen.”

“De deelname van zoveel vrijwilligers heeft een ongekende hoeveelheid nieuwe data opgeleverd en onze kijk op de prehistorie ingrijpend veranderd. De Veluwe en de Utrechtse Heuvelrug blijken veel intensiever bewoond te zijn geweest dan we dachten”, reageert Quentin Bourgeois, universitair hoofddocent aan Universiteit Leiden.

De ontdekte resten hebben niet alleen nieuwe wetenschappelijke kennis opgeleverd, ze maken het ook mogelijk om dit bijzondere erfgoed beter te beschermen, menen Kaptijn en Bourgeois. “Gemeenten en terreinbeheerders maken bijvoorbeeld gebruik van de gegevens bij beleid en beheer. Daarnaast heeft het betrekken van het brede publiek bij ons onderzoek geleid tot een groter bewustzijn van de aanwezigheid van archeologisch erfgoed en de waarde ervan. Meer kennis over de geschiedenis leidt tot een hogere waardering van de eigen omgeving. Voor erfgoed van wereldbelang hoeft dus niet naar Egypte of Stonehenge, het begint al in onze eigen achtertuin. Overal op de Veluwe en de Utrechtse Heuvelrug liggen structuren die zijn gemaakt door mensen die ons voorgingen.”

Janny Bas, enthousiast deelnemer aan Erfgoed Gezocht, kan dat bevestigen. “Door dit project ben ik me bewuster geworden van mijn omgeving. Ik kijk er met andere ogen naar. Dit erfgoed bestaat al zo lang en daar moeten we zuinig op zijn.”

De Europese Commissie en Europa Nostra, de Europese federatie voor het behoud van cultureel erfgoed, erkennen het succes van het project en de belangrijke bijdrage die burgers kunnen leveren aan onderzoek en bescherming van archeologisch erfgoed. Zij hebben de prestigieuze European Heritage/Europa Nostra Award, de jaarlijkse prijs van de Europese Unie voor cultureel erfgoed, aan het project toegekend.

Haaltert in de ban van mysterieuze grafsteen

VRT Website, 31 januari 2023

Haaltert zit met een mysterie. Daar is plots een oude grafsteen opgedoken, en niemand weet waar die vandaan komt. De zerk stond opeens aan de ingang van het documentatiecentrum van de Heemkundige Kring.

Het gaat om een Joodse grafsteen. Die werd 2 weken geleden achtergelaten aan de deur van de Heemkundige Kring in Haaltert. "Elke donderdag komen we samen in ons documentatiecentrum", zegt voorzitter Mark Beelaert van de Heemkundige Kring. "We ontvangen dan bezoekers die meer willen weten over hun stamboom. En ondertussen archiveren we ook foto's en documenten. En toen we 2 weken geleden aan kwamen, zagen we tot onze grote verbazing een grafsteen voor de deur staan."

De vereniging wil het mysterie van de grafzerk zo snel mogelijk oplossen, want niemand weet waar die vandaan komt. De Heemkundige Kring zit met veel vragen: waar komt de grafsteen vandaan? En wie heeft hem gevonden? "We hebben de grafsteen ondertussen proper gemaakt", gaat Beelaert door. "We zagen natuurlijk meteen dat het niet ons alfabet was op de grafsteen. Een medewerker heeft de tekst letter voor letter ontcijferd met een woordenboek. En dus zijn we toch al iets wijzer geworden." Via de tekst op de grafsteen heeft de vereniging kunnen achterhalen dat de zerk voor een jong kindje was. "Dat kindje heet Aharon Yehuda Avraham", zegt Beelaert. "Zo staat het op de grafsteen. En het kindje is overleden op zondag 19 februari 1899." Maar wie dat kindje precies is, en of er een link is met Haaltert, is nog niet duidelijk. "Het is echt raar! We zijn al in verschillende documenten van de gemeente gaan zoeken, maar we kunnen geen verband vinden met Haaltert. We hebben ook enkele Joodse verenigingen aangeschreven, maar nog niet veel informatie gevonden. Het is een groot raadsel. En we willen het mysterie graag ophelderen." Daarom zoekt de Heemkundige Kring nog altijd mensen die iets meer over de grafsteen kunnen vertellen.

Gent organiseert elke week twee begrafenissen voor mensen zonder nabestaanden of middelen.

Website VRT Nieuws, 18 februari 2023

De stad Gent en het OCMW staan samen in voor gemiddeld twee uitvaarten per week waarbij de overledene geen nabestaanden heeft of er onvoldoende fondsen zijn, zo blijkt uit de jaarcijfers. Vrijwilligers wonen de uitvaarten bij: "Iedereen verdient een waardig afscheid."

Op een kille winterdag staan vrijwilligers van het Contactpunt Waardige Uitvaart te wachten aan de strooiweide van het crematorium in Lochristi om er de verstrooiing van André, Carlos, Mark en Dirk bij te wonen. Deze vier Gentenaars zijn onlangs overleden zonder nabestaanden na te laten die het afscheid kunnen betalen. Afgelopen jaar nam de stad zo 120 uitvaarten op zich, de vrijwilligers zorgen voor een bezinningsmoment aan het graf of de strooiweide.

"Als we melding krijgen van een overlijden gaan we via onze registers en vrijwilligers op zoek naar nabestaanden, en wanneer we niemand vinden komen we tussen. Af en toe zijn er wel nabestaanden maar kunnen die niet instaan voor de kosten: ook dan speelt de stad of het OCMW een rol", vertelt schepen Isabelle Heyndrickx (CD&V).

De stadsuitvaarten gebeuren in samenwerking met een vaste begrafenisondernemer. Er wordt een ceremonie opgezet in een ziekenhuis, ook als de overledene elders gestorven is. "We houden rekening met de geloofsovertuiging als we die kennen: pastorale werkers verzorgen een katholieke dienst, vrijwilligers van het Huis van de Mens staan in voor de vrijzinnige ceremonies." Bij moslims moet de stad minder tussenkomen. "Het valt wel echt op dat de gemeenschap de uitvaart vaker op zich neemt, ook als er geen nabestaanden zijn."

"We voorzien een kist, bloemen, een gedenkteken en doodsprentjes. Soms doe ik iets extra, dat is een kleine moeite. Iedereen verdient een waardig afscheid", zegt Lydia Jossa van uitvaartcentrum Verniers-Jossa. Het bedrijf werkt intussen al enkele jaren samen met Gent. Vrijwilligers van Waardige

Uitvaart zoeken vrienden of kennissen die de ceremonie willen bijwonen. Later volgt een begrafenis op de Westerbegraafplaats of een asverstrooiing aan het crematorium in Lochristi. Het contactpunt vaardigt mensen af om die niet eenzaam te laten verlopen.

De vrijwilligers van Contactpunt Waardige Uitvaart staan een beetje te verkleumen in afwachting van de verstrooiingen. "We krijgen een 10-tal minuten per overledene. We lezen gedichten voor, soms komt er ook iemand muziek spelen of zingen, in enkele gevallen schrijven sociaal werkers of personeelsleden van het woonzorgcentrum een tekst. Het is de bedoeling om toch even stilte en bezinning te voorzien, een afscheid", zegt Els De Smet van het contactpunt. "We weten nooit op voorhand of er mensen zullen komen, soms is er helemaal niemand: de eenzame uitvaarten zijn de meest trieste." Bij twee verstrooiingen zijn er toch mensen opgedaagd. "Het is prachtig dat vrijwilligers dit opnemen, we hadden dit niet verwacht", zeggen vrienden van Dirk. "Hij was een heel mooie mens en heeft veel pech gehad in het leven. Hij bleef altijd glimlachen en het doet ons veel plezier dat we nog even op een mooie manier afscheid van hem konden nemen."

In Vlaanderen zijn steden en gemeenten verplicht om uitvaarten te regelen. "Gent pakt dit al jaren aan, onder meer onder impuls van het contactpunt, elders ligt dat moeilijker", zegt Nathalie De Bast van de Vlaamse Vereniging van Steden en Gemeenten (VVSG). "Kleinere gemeenten weten niet altijd waar te beginnen, tien jaar geleden is daarom een leidraad opgesteld. Daarin staat hoe het op een menswaardige manier kan." Zeker de helft van de Vlaamse gemeenten heeft intussen vaste afspraken met een begrafenisondernemer om snel te kunnen schakelen indien nodig. Naast de praktische regeling, zetten lokale besturen ook vaker in op een afscheidsmoment. "Ik krijg vaak vragen van steden en gemeenten, onder meer in Genk ligt de opstart van een afdeling van Waardige Uitvaart op

tafel", zegt De Smet. Ze wordt vaak gevraagd om te gaan spreken over wat het contactpunt doet.

De stad Gent en het OCMW betaalden in 2022 samen net geen 130.000 euro voor de stadsuitvaarten. De stad schiet af en toe ook uitvaarten voor die later terugbetaald worden, bijvoorbeeld als er erfenis opduikt. "We willen kwetsbare mensen een mooi afscheid geven, maar willen misbruik wel voorkomen", zegt schepen Heyndrickx. Het aantal stadsuitvaarten blijft wel min of meer gelijk in de loop der jaren. "Dat verbaast een beetje, tijdens de coronacrisis was er geen stijging. We hebben daar geen verklaring voor." Of Gent een uitzondering is in Vlaanderen, is onduidelijk. De meest recente regiocijfers zijn van 2019, toen waren er in heel Vlaanderen 1.500 uitvaarten die door steden en gemeenten werden opgevangen.

Klusdag: zaterdag 25 maart 2023

Na de winter is een stevige poets- en snoeibeurt meer dan welkom. Met een ploeg van 10 vrijwilligers vliegen we er in; Tim, Tom, Sofie, John, Pierre, Nadine, Lode, Linda, Christine, Frederik. BEDANKT!

En dan is er tijd voor een "eenvoudige doch voedzame" maaltijd in het prachtige kader van de woning Salu en met Tim Jansens als vaste keteaar. Dat is pas genieten!

COLOFON
Epitaaf vzw
Onze-Lieve-Vrouwvoorplein 16
1020 BRUSSEL (Laken)

<https://www.facebook.com/atelier.Salu/>

Heeft u een voorstel voor een bijdrage in de Tafiel? Een artikel dat verband houdt met funerair erfgoed?
Aarzel niet ons uw voorstel te doen via mail

 Volg ons ook op **facebook**